

APRIL 24, 1915: HISTORICAL FACTS AND MISREPRESENTED INTERPRETATIONS

Turkan Maharramova¹

UDC: 94(560)"1915":930.2:327

LBC: 63.3(5Tur)4:66.4

HoS: 127

doi: 10.33864/2790-0037.2026.v7.i1.29-35

Keywords:

April 24, 1915,
Ottoman state,
First World War,
Historical context,
One-sided approach,
Internal security,
Historical memory,
International,
Politicization of
history,
Early twentieth
century

ABSTRACT

This article analyzes the events of April 24, 1915 within the context of the complex military-political and social processes that took place in the early twentieth century. The main aim of the study is to clarify the historical circumstances under which these events occurred and to critically assess the politicized and one-sided approaches that have emerged in international debates surrounding this topic. The article presents an overall picture by considering not only the consequences of the events but also the regional and global processes that gave rise to them.

The article explains how the extraordinary conditions created by the First World War influenced security, internal stability, and governance decisions within the Ottoman state. It is particularly emphasized that the decisions made during wartime were shaped within the framework of emergency conditions, differing from the norms of civilian administration, and that this factor plays an important role in the assessment of the events.

The study focuses on how the events were presented in subsequent periods and how these representations have changed over time. It is shown that various interpretations of the events of April 24, 1915 have often been detached from their historical context and accompanied by emotional and political approaches. Such approaches make it difficult to understand the events on a scientific basis and create contradictions in the formation of historical memory.

In conclusion, the article emphasizes that in researching such sensitive historical topics, the realities of the period in which the events occurred must be taken into account, and contemporary political positions should not directly influence the evaluation of the past. A balanced, contextual, and responsible approach to historical processes is essential both for preserving scholarly objectivity and for building international academic discussions on sound foundations.

¹ Dissertation student of the National Defense University; Baku, Azerbaijan

E-mail: turkanmaharramova01@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0007-0659-0629>

To cite this article: Maharramova, T. [2026]. April 24, 1915: Historical Facts and Misrepresented Interpretations. *History of Science journal*, 7(1), pp.29-35.

<https://doi.org/10.33864/2790-0037.2026.v7.i1.29-35>

Article history:

Received: 21.12.2025

Revised: 23.01.2026

Accepted: 01.03.2026

Published: 15.03.2026

24 APREL 1915: TARİXİ FAKTLAR VƏ TƏHRİF EDİLMİŞ YANAŞMALAR

Türkan Məhərrəmovaya¹

UOT: 94(560)"1915":930.2:327

KBT: 63.3(5Tur)4:66.4

HoS: 127

doi: 10.33864/2790-0037.2026.v7.i1.29-35

Açar sözlər:

24 aprel 1915-ci il,
Osmanlı dövləti,
Birinci dünya
müharibəsi,
Tarixi kontekst,
Birtərəfli yanaşma,
Daxili təhlükəsizlik,
Tarixi yaddaş,
Beynəlxalq,
Tarixin
siyasiləşdirilməsi,
XX əsrin əvvəlləri

ANNOTASIYA

Bu məqalədə 24 aprel 1915-ci il hadisələri XX əsrin əvvəllərində baş verən mürəkkəb hərbi-siyasi və ictimai proseslər fonunda təhlil olunur. Araşdırmanın əsas məqsədi sözügedən hadisələrin baş verdiyi tarixi şəraiti aydınlaşdırmaq və bu mövzu ətrafında beynəlxalq müzakirələrdə formalaşmış siyasiləşmiş və birtərəfli yanaşmaları tənqidi şəkildə dəyərləndirməkdir. Məqalədə hadisələrin yalnız nəticələri deyil, onları doğuran regional və global proseslər də nəzərə alınaraq ümumi mənzərə təqdim edilir.

Məqalədə Birinci Dünya müharibəsinin yaratdığı fəvqəladə şəraitin Osmanlı dövləti daxilində təhlükəsizlik, daxili sabitlik və idarəetmə qərarlarına necə təsir göstərdiyi izah olunur. Xüsusi vurğulanır ki, müharibə dövründə qəbul edilən qərarlar mülki idarəçilik normalarından fərqli olaraq fəvqəladə şərtlər çərçivəsində formalaşmışdır və bu amil hadisələrin qiymətləndirilməsində mühüm rol oynayır.

Araşdırmada diqqət hadisələrin sonrakı dövrlərdə necə təqdim edildiyinə və bu təqdimatların zamanla necə dəyişdiyinə yönəldilir. Göstərilir ki, 24 aprel 1915-ci il hadisələri ilə bağlı müxtəlif interpretasiyalar çox vaxt tarixi kontekstdən uzaqlaşdırılmış, emosional və siyasi yanaşmalarla müşayiət olunmuşdur. Bu cür yanaşmalar isə hadisələrin elmi əsaslarla başa düşülməsini çətinləşdirir və tarixi yaddaşın formalaşmasında ziddiyyətlər yaradır.

Məqalə nəticə olaraq vurğulayır ki, bu kimi həssas tarixi mövzuların araşdırılmasında tarixi hadisələrin baş verdiyi dövrün reallıqları nəzərə alınmalı, müasir siyasi mövqelər keçmişin qiymətləndirilməsinə birbaşa təsir göstərməməlidir. Tarixi proseslərə balanslı, kontekstual və məsuliyyətli yanaşma həm elmi obyektivliyin qorunması, həm də beynəlxalq akademik müzakirələrin sağlam əsaslar üzərində qurulması baxımından vacibdir.

¹ Milli Müdafiə Universitetinin dissertantı; Bakı, Azərbaycan

E-mail: turkanmaharramova01@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0007-0659-0629>

Məqaləyə istinad: Məhərrəmovaya, T. [2026]. 24 Aprel 1915: Tarixi Faktlar və Təhrif Edilmiş Yanaşmalar. *History of Science jurnalı*, 7(1), səh.29-35.

<https://doi.org/10.33864/2790-0037.2026.v7.i1.29-35>

Məqalənin tarixçəsi:

Daxil olub: 21.12.2025

Yenidən baxılıb: 23.01.2026

Təsdiqlənib: 01.03.2026

Dərc olunub: 15.03.2026

24 АПРЕЛЯ 1915 ГОДА: ИСТОРИЧЕСКИЕ ФАКТЫ И ИСКАЖЁННЫЕ ИНТЕРПРЕТАЦИИ

Туркан Махаррамова¹

УДК: 94(560)"1915":930.2:327

ББК: 63.3(5Туц)4:66.4

HoS: 127

doi: 10.33864/2790-0037.2026.v7.i1.29-35

Ключевые слова:

24 апреля 1915 года,
Османское
государство,
Первая мировая
война,
Исторический
контекст,
Односторонний
подход,
Внутренняя
безопасность,
Историческая
память,
Международный,
Политизация
истории,
Начало XX века

АННОТАЦИЯ

В данной статье события 24 апреля 1915 года анализируются в контексте сложных военно-политических и общественных процессов, происходивших в начале XX века. Основной целью исследования является прояснение исторических условий, в которых произошли указанные события, а также критическая оценка политизированных и односторонних подходов, сформировавшихся в рамках международных дискуссий по данной теме. В статье представлена целостная картина, учитывающая не только последствия событий, но и региональные и глобальные процессы, которые их обусловили.

В статье объясняется, каким образом чрезвычайные условия, созданные Первой мировой войной, повлияли на вопросы безопасности, внутренней стабильности и управленческих решений внутри Османского государства. Особо подчеркивается, что решения, принятые в военный период, формировались в рамках чрезвычайных обстоятельств и отличались от норм гражданского управления, и этот фактор играет важную роль в оценке событий.

В исследовании внимание уделяется тому, как события представлялись в последующие периоды и каким образом эти интерпретации изменялись с течением времени. Показано, что различные интерпретации событий 24 апреля 1915 года зачастую отрывались от исторического контекста и сопровождалась эмоциональными и политическими подходами. Подобные подходы затрудняют научно обоснованное понимание событий и создают противоречия в формировании исторической памяти.

В заключение статья подчеркивает, что при исследовании подобных чувствительных исторических тем необходимо учитывать реалии эпохи, в которой происходили исторические события, и что современные политические позиции не должны оказывать прямого влияния на оценку прошлого. Сбалансированный, контекстуальный и ответственный подход к историческим процессам важен как для сохранения научной объективности, так и для построения международных академических дискуссий на прочной основе.

¹ Диссертант Национального университета обороны; Баку, Азербайджан

E-mail: turkanmaharramova01@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0007-0659-0629>

Цитировать статью: Махаррамова, Т. [2026]. 24 апреля 1915 года: Исторические Факты и Искажённые Интерпретации. *Журнал History of Science*, 7(1), с.29-35.

<https://doi.org/10.33864/2790-0037.2026.v7.i1.29-35>

1. Giriş

Erməni ideoloqları uzun müddət ərzində özlərini qurban obrazında təqdim etməklə beynəlxalq ictimai rəy qarşısında “məzlum xalq” təsiri formalaşdırmağa nail olmuşlar. Onlar bu narrativə əvvəlki dövrlərdə Osmanlı imperiyasını məsul tərəf kimi göstərmək üzərində qurduqları halda, hazırda eyni iddiaları Türkiyə Cümhuriyyətinə yönəltməkdə davam edirlər. Bu baxımdan, ilk növbədə ermənilər tərəfindən irəli sürülən sözdə “soyqırımı” iddialarının mahiyyətinin, tarixi kontekstinin və meydana gəlmə səbəblərinin elmi və obyektiv şəkildə araşdırılması zəruridir.

Bəzi müəlliflərin fikrincə, Osmanlı imperiyasında ermənilərin üsyan fəaliyyətlərinə başlamasının əsas səbəbi hökumət tərəfindən qəbul edilən Təhcir Qanunu olmuşdur. Lakin tarixi mənbələr və faktiki materiallar göstərir ki, erməni üsyanları sözügedən qanunun qəbulundan xeyli əvvəl meydana çıxmışdır. Bu baxımdan, erməni siyasi hərəkətlərinin və silahlı çıxışlarının Təhcir Qanunu ilə izah edilməsi elmi baxımdan əsaslı hesab edilə bilməz. Məsələn, erməni yazıçısı Leo 1915-ci ildə Tiflisdə nəşr olunmuş “Erməni məsələsi sənədləri” adlı əsərində ermənilərin türklərə qarşı apardıqları mübarizə və silahlı fəaliyyətlər haqqında məlumat vermişdir: “erməni üsyanları “Təhcir”-dən xeyli əvvəl başlamışdır. Muşda və Ovada 7 min erməni silahlandırılmışdı. Bir çoxları öz silahları ilə türk ordusundan qaçmışdılar. Rus ordusu yaxınlaşdıqca Muş bölgəsində səfərbər edilmiş erməni gəncləri üsyan bayrağını qaldırmağa hazır idilər”.

Birinci dünya müharibəsi dövründə, xüsusilə 1915-ci ilin yaz aylarında Osmanlı dövləti eyni zamanda bir neçə cəbhədə hərbi əməliyyatlar aparmaq məcburiyyətində idi. Düşmən dövlətlər müxtəlif vasitələrlə Osmanlı ərazilərinə nüfuz etməyə və daxili sabitliyi pozmağa çalışırdılar. Bu prosesdə imperiya daxilində fəaliyyət göstərən separatçı qüvvələr, xüsusilə erməni siyasi partiyaları və ictimai təşkilatları vahid mövqe ətrafında birləşərək üsyançı dəstələrə istiqamət vermiş, təxribat və qiyamların təşkilində fəal rol oynamışlar. Sözügedən fəaliyyətlər Şərqi Anadoluda həm ön cəbhədə, həm də arxa cəbhədə hərbi-siyasi vəziyyəti ciddi şəkildə ağırlaşdırmış, nəticə etibarilə Osmanlı dövlətinin zəiflədilməsi və məğlubiyyətə sürüklənməsi məqsədinə xidmət etmişdir.

Erməni silahlı-siyasi fəaliyyətlərinin qarşısını almaq məqsədilə Osmanlı İmperiyasının Daxili İşlər Nazirliyi tərəfindən qəbul edilən qərarda aşağıdakı əsas tədbirlər nəzərdə tutulmuşdur:

- erməni siyasi partiyalarının, komitələrinin və ictimai cəmiyyətlərinin fəaliyyətinin dayandırılması;
- sözügedən qurumlara məxsus əmlakın dövlət tərəfindən müsadirə edilməsi;
- təşkilat rəhbərlərinin və əsas fəalları nəzarət altında saxlanılması;
- daha aktiv və təhlükəli hesab edilən şəxslərin hərbi məhkəmələrə cəlb olunması;
- cinayət əməllərində təqsirli bilinən şəxslərin qanunvericiliyə uyğun şəkildə cəzalandırılması.

24 aprel tarixinin mahiyyəti araşdırıldıqda aydın olur ki, ermənilər tərəfindən “soyqırımı” kimi təqdim edilən köçürmə prosesi Osmanlı dövləti tərəfindən birdəfəlik deyil, mərhələli şəkildə və təxminən iki il ərzində (1915–1916-cı illər) həyata keçirilmişdir. Tarixi mənbələrdə bu tədbirlərin hərbi-siyasi şəraitdən irəli gəldiyi qeyd olunur. Bəzi tədqiqatlara görə, 24 aprel tarixinin seçilməsi təsadüfi xarakter daşımamış, həmin dövrdə Osmanlı imperiyası daxilində fəaliyyət göstərən erməni komitə və partiyalarının dövlət çevrilişi planları ilə birbaşa əlaqəli olmuşdur. Sözügedən planların məqsədi Anadoluda erməni dövlətinin yaradılması istiqamətində siyasi və hərbi zəmin formalaşdırmaq idi. Lakin bu niyyətlər Osmanlı hökuməti tərəfindən vaxtında aşkar edilmiş və dövlət təhlükəsizliyinin təmin olunması məqsədilə müvafiq qabaqlayıcı tədbirlərin görülməsinə başlanılmışdır. Nəticə etibarilə, 24 aprel 1915-ci il tarixində erməni komitə və partiyalarının terror və silahlı

fəaliyyətlərində iştirak etdiyi iddia olunan rəhbər şəxslərdən ibarət 2345 nəfər həbs edilmişdir.

Digər bir maraqlı cəhət budur ki, erməni üzvləri həbs olunduğu gün Eçmiədzin katalikosu ABŞ prezidentinə teleqram göndərmişdir. Teleqramın məzmunu belədir: “Hörmətli prezident. Türkiyə Ermənistanından gələn son məlumatlara görə, orada ermənilərin qırğını başlamışdır və təşkil olunmuş təqiblər erməni xalqının mövcudluğunu təhlükədə qoymuşdur. Ali həzrətləri, bu ağır anda sizin nəcib hisslərinizə mənim və erməni xalqının ehtiyacı vardır. Xahiş edirəm ki, insanlıq və xristian mərhəməti naminə təcili olaraq Sizin böyük respublikanın diplomatik köməyi ilə işə qarışasınız və mənim xalqımı Türkiyədə türk fanatiz-minin törətdiyi özbaşınalıqlardan müdafiə edəsiniz. Gevork, bütün ermənilərin arxipastoru və katalikosu” [Гусейнова, 2010, s.260].

Teleqram 24 aprel günü öz ünvanına çatmışdır. Bu da onu deməyə əsas verir ki, teleqram əvvəlcədən hazırlanmışdır. Bununla yanaşı hələ də müxtəlif tarixlərdə ermənilərin çıxışları səngimək bilmirdi. 23 iyul 1915-ci ildə–Boğazlıyanda, 1 avqustda–Fındıqcıqda (Maraş), 9 avqustda– Hermüşdə (Urfa), 14 sentyabrda–Musa Dağda (Antalya), 29 sentyabrda–Urfanın özündə, 7 fevral 1916-cı ildə–İslahidə, 4 aprel 1916-cı ildə–Akdaqmadeniyada, 9 aprel 1916-cı ildə – Tosədə üsyanlar davam edir, kəndlər, şəhərlər yandırılır, dağıdılır və türk əhalisi dözülməz işgəncələrlə öldürülürdü. 1915-ci ildə Ənvər paşa bu barədə Daxili İşlər nazirliyinə 2 may tarixli məktubunda Van gölü ətrafında ermənilərin özbaşınalığından, güclü silahlanmaları barədə məlumat vermişdir. Məktubun sonunda isə bunların qarşısını almaq üçün ermənilərin ailələri ilə birlikdə rus ərazilərinə köçürülmələrini və ya erməniləri və ailələrini Anadoludan çıxarılaraq, müxtəlif yerlərə yerləşdirilməsinin vacibliyini vurğulamışdır.

Osmanlı hökuməti vəziyyətin ciddiliyini görərək, vacib addım atmağın labüd olduğunu nəzərə alaraq qərar alır. Məclis tətildə olduğu üçün hökumət 27 may köçürülmə haqqında (Təhcir) qanuna əsasən qərar çıxarır. Qərar 1915-ci ildə 15 sentyabrda parlament tərəfindən təsdiq edildi. Bu qanunun layiqincə ədalətli yerinə yetirilməsi üçün əlavə 2 qətnamə çıxarılmışdır. Bunlardan biri insanlara digəri isə daşınmaz əmlaka aid məsələlər idi. Köçürülmə prosesi humanist qaydalar əsasında aparılmışdır. Ermənilərin yollarda malı-mülkü, həyatı qorunmuş son məntəqə- Suriya torpaqlarında yerləşdirilmişdir. Osmanlının digər humanistliyi bu idi ki, köçürülmə haqda qanunun maddələrində bir dəfə də olsun “erməni” kəlməsi işlədilməmişdir. Yalnız imperiya daxilində hökumətə qarşı çıxan, əmrlərə itaət etməyən, silahlı müqavimət göstərən və düşməne cəsusluq edən kimsələrə qarşı görülmüş tədbir idi [Qazıyev, 2009, s.138-139].

24 aprel 1915 tarixindən sonra separatçı ermənilərə qarşı həyata keçirilmiş ikinci tədbir 2 may 1915-ci ildə baş vermişdir. Van üsyanı davam edərkən bəzi erməni qruplarının quldurluq fəaliyyətlərini intensivləşdirməsi nəticəsində Baş Komandan Vəkili Ənvər Paşa cəbhə arxasında asayişin təmin edilməsi məqsədilə Van gölü və ətraf bölgələrdəki üsyançı ermənilərin digər ərazilərə köçürülməsi barədə Daxili İşlər Naziri Tələt Paşaya rəsmi məktub göndərmişdir. Məktubda Ənvər Paşa qeyd edirdi ki, “əgər hər hansı bir əngəl yoxdursa, üsyançıların ailələrini və üsyan bölgəsinin əhalisini sərhədlərdən kənara göndərməyi və onların yerinə kənardan gələn müsəlman əhalinin yerləşdirilməsini üstün tutaram.” Məktubda nəzərdə tutulan müsəlman əhali, Rusiya tərəfindən köçürülərək bölgəyə sığınmağa məcbur qalan qaçqınlardan ibarət idi. Bu məlumat əsasında Tələt Paşa da ermənilərin məcburi köçürülməsi prosesini başlatmışdır.

Məcburi köçürmənin ilkin mərhələsi Van, Bitlis və Ərzurum bölgələrində yaşayan ermənilərin döyüş bölgəsindən çıxarılması istiqamətində aparılan tədbirlərlə başlamışdır. Digər tərəfdən, Rusiya, İngiltərə və Fransanın Şərqi və Cənub-Şərqi Anadoluda ermənilərin öldürüldüyü iddiaları ilə göstərdikləri beynəlxalq təzyiqlər nəticəsində Tələt Paşanın

Sədrəzəmə təqdim etdiyi məruzə əsasında 27 may 1915-ci il tarixində “Müharibə vaxtı hökumət tədbirlərinə qarşı çıxanlar barəsində hərbi tədbirlərin görülməsi haqqında Müvəqqəti Qanun” qəbul edilmiş və qüvvəyə minmişdir. Bu qanunla komandanlara asayışı pozan silahlı ünsürləri zərərsizləşdirmək, casusluq və vətənə xəyanətdə iştirak edən kənd və şəhər əhalisini tək-tək və ya toplu şəkildə digər ərazilərə köçürmək səlahiyyəti verilmiş, beləliklə köçürmə məsələsi ordunun icra səlahiyyətinə həvalə olunmuşdur. İlk mərhələdə məcburi köçürməyə cəlb edilən ermənilər Qafqaz, İran və Sina cəbhələrinin arxa hissələrində yerləşən separatçı ünsürlərdən ibarət olmuşdur. Xüsusilə Ərzurum, Bitlis və Van bölgələri, həmçinin Mersin və İsgəndərun ərazilərində yaşayan ermənilər köçürülməyə məruz qalmışdır. Sonradan isə üsyan qaldıran və erməni komitəçilərinə dəstək verən digər vilayətlərdəki ermənilər də bu tədbirlər çərçivəsinə daxil edilmişdir.

Məcburi köçürmə ilə bağlı ilk səlahiyyətlər hərbi orqanlara verilsə də, qısa müddət ərzində müxtəlif tənzimləmələr aparılaraq ümumi tətbiq mexanizmi müəyyən edilmişdir. 10 iyun 1915-ci il tarixində yayımlanan təlimatla köçürülməyə məruz qalan ermənilərin əmlakı qoruma altına alınmış və Tərk edilmiş Mallar Komissiyası yaradılmışdır. Bu komissiyalar boşaldılan kənd və şəhərlərdə ermənilərə məxsus əmlakı müəyyən edib ətraflı siyahılar tərtib etmiş, siyahının bir nüsxəsi yerli kilsələrdə, biri yerli idarəyə, biri isə komissiyada saxlanmışdır. Tez xarab olan əşyalar və heyvanlar hərrac yolu ilə satılmış və əldə olunan vəsait qorunmuşdur. Komissiyanın olmadığı bölgələrdə bu vəzifə yerli məmurlara həvalə edilmiş, əmlakın qorunması ermənilər geri dönməyə həvəsi verməkdən daha vacib hesab edilmişdir. Komissiyaların olmadığı bölgələrdə bu vəzifə yerli məmurlara həvalə edilmiş, əmlakın qorunması ermənilər geri dönməyə həvəsi verməkdən daha vacib hesab edilmişdir.

Məskunlaşdırma qərarından sonra ermənilər karvanlar şəklində müxtəlif nəqliyyat vasitələri ilə məskunlaşdırma bölgələrinə göndərilmişdir. İlk mərhələdə Zeytun, Maraş və Haçın kimi problemli bölgələrdən Konyaya köçürülmə həyata keçirilmiş, lakin bu ünsürlərin bölgədə təhlükə yaratması səbəbindən 26 aprel 1915-ci ildə köçürmə dayandırılmış və həmin qruplar yenidən Urfa, Zor və Hələbin cənub-şərqinə yönləndirilmişdir. Adana, Ankara, Aydın, Bolu, Bitlis, Bursa, Canik, Çanaqqala, Diyarbəkir, Ədirnə, Əskişəhər, Ərzurum, İzmit, Kastamonu, Kayseri, Karahisar, Konya, Kütahya, Mamuretüləziz, Maraş, Niğdə, Samsun, Sivas, Trabzon və Van şəhərlərində yaşayan erməni qrupları Hələb, Rakka, Zor, Kərək, Havran, Mosul, Diyarbəkir və Cizrəyə köçürülmüşdür.

Ermənilərin yer dəyişdirilməsi prosesi zamanı dövlət tərəfindən bir sıra preventiv tədbirlər görülmüşdür. Məskunlaşdırılan ərazilərdə erməni və müsəlman əhalisinin nisbəti daim nəzarətdə saxlanmış, erməni əhalisinin müsəlman əhalinin 10 faizini keçməməsinə xüsusi diqqət yetirilmişdir. Bundan əlavə, ermənilərin eyni məkanda cəmləşməsi riskli hesab olunduğu üçün onlar müxtəlif şəhər və qəsəbələrə paylanmışdır. Köçürülmə zamanı yaxın və nəqliyyat baxımından əlverişli yollar seçilmiş, həmçinin təhlükəsizlik və mühafizə tədbirləri təmin edilmişdir. 25 noyabr 1915-ci il tarixində verilmiş əmr ilə məcburi köç prosesi sona çatdırılmışdır [Tellioglu, 2015, s.51-53].

1920-ci illərdə erməni tarixçi Aram Andonyan London, Paris və Boston (ABŞ) şəhərlərində “Naim bəyin xatirələri: Ermənilərin köçürülməsi və qətl ilə bağlı rəsmi türk sənədləri” (*The Memoirs of Naim Bey: Turkish Official Documents Relating to the Deportation and the Massacres of Armenians*) adlı əsərlərini nəşr etdirmişdir. Bu nəşrlərdə Tələt Paşaya aid olduğu iddia edilən və ermənilərin kütləvi qətlini əmr etdiyi bildirən 50 teleqram və 2 məktub yer almışdır. Andonyanın iddiasına görə bu “materialları” Hələbi tutmuş general Allenbinin ordusu aşkar etmişdir. Bir sıra erməni və ermənipərəst tarixçilər bu materialların saxta olmadığını və erməni soyqırımını sübut edən faktlardan biri olduğunu iddia edirlər. Maraqlıdır ki, ingilis ordusu İstanbulu işğal etdikdən sonra “gənc türklərin” “hərbi cinayətlər törədməsi” nümayəndələrinin məhkəmə qarşısına çıxarıldığı “İstanbul hərbi

tribunal” Andonyanın materiallarını saxta saymış və bunu sübut kimi qəbul etməmişdir. Bir qədər sonra Berlində Tələt paşanı qətlə yetirmiş Soqomon Teyleryanın məhkəməsi zamanı “erməni soyqırımının” sübutu kimi təqdim olunmuş “Tələt paşanın teleqramları” yenə də sübut kimi qəbul olunmur, sənədlərin ekspertizasını keçirən Berlin kriminalistika bürosunun ekspertləri sənədlərin saxta olduğu qənaətinə gəlirlər. Baxmayaraq ki, Andonyanın materialları ciddi akademik çevrələrdə qəbul olunmur, erməni tarixçiləri onların saxta olmadıqlarını və “erməni soyqırımını” sübut edən faktlardan biri olduğunu iddia edirlər [Feigl, 2007, s.110].

2.Nəticə

Nəticə olaraq qeyd edilməlidir ki, 24 aprel 1915-ci il hadisələri Osmanlı imperiyasının mövcud olduğu mürəkkəb tarixi və geosiyasi kontekst daxilində qiymətləndirilməlidir. Araşdırma göstərir ki, Osmanlı hakimiyyəti tərəfindən həyata keçirilmiş tədbirlər əsasən dövlətin təhlükəsizliyinə real təhdid yaranan bəzi erməni siyasi dairələrinin neytrallaşdırılmasına yönəlmişdi və bu tədbirlərin "soyqırımı" kimi təqdim edilməsi nə hüquqi, nə də tarixi baxımdan əsaslandırıla bilər. “Soyqırımı” anlayışının bu hadisələrə tətbiqi ilə bağlı sonradan formalaşmış yanaşmalar bir sıra miflərin, təhriflərin və birtərəfli narrativlərin yaranmasına səbəb olmuşdur. Məqalədə vurğulanır ki, 24 Aprel hadisələrinə münasibət yalnız arxiv sənədlərinə və beynəlxalq hüququn normalarına əsaslanmalı, ideoloji və emosional təsirlər bu qiymətləndirmə prosesindən kənarda qalmalıdır.

Bu tədqiqat, 1915-ci il hadisələrinin obyektiv və balanslaşdırılmış şəkildə öyrənilməsinə töhfə verməklə yanaşı, tarixşünaslıqda uzun illər hökm sürmüş birtərəfli yanaşmaların yenidən nəzərdən keçirilməsinin vacibliyini önə çəkir. Həmçinin, bu kimi həssas mövzularda elmi obyektivlik və arxiv faktlarına əsaslanan yanaşmanın vacibliyini bir daha təsdiq edir.

3.REFERENCES

1. Huseynova, I. (2010). *Historical encyclopedia of the Caucasus*. Baku. (in Russian)
2. Qaziyev, Y. (2009). *The Armenian question: Lies and realities*. Baku. (in Azerbaijani)
3. Feigl, E. (2007). *Armenian mythomania*. Ankara. (in Turkish)
4. Tellioglu, I. (2015). *Turkish–Armenian relations and the events of 1915*. Trabzon. (in Turkish)

ƏDƏBİYYAT

1. Гусейнова, И. (2010). *Историческая энциклопедия Кавказа*. Баку.
2. Qaziyev, Y. (2009). *Erməni məsələsi – yalanlar və gerçəklər*. Bakı.
3. Feigl, E. (2007). *Ermeni mitomanyası*. Ankara.
4. Tellioglu, İ. (2015). *Türk–Ermeni ilişkileri ve 1915 olayları*. Trabzon.